



İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

ARAP DİLİNDE MEBNÎ KELİME TÜRLERİ VE MEBNÎLİK İLLETLERİ

MABNI TYPE OF WORDS IN ARABIC LANGUAGE AND THE REASONS FOR MABNI CASE

Fatih ULUGÖL

Dr., Eğitim Görevlisi, Kocaeli Dini Yüksek İhtisas Merkezi

mfatihulugol@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 04 Mayıs 2020 / 04 May 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 23 Haziran 2020 / 23 June 2020

Yayın Tarihi / Published: 25 Temmuz 2020 / 25 July 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Temmuz-Güz/ July – Autumn 2020

Cilt / Volume: 6, Sayı / Issue: 2, Sayfa / Pages: 617-639.

Cite as / Atıf: Ulugöl, Fatih. “Arap Dilinde Mebnî Kelime Türleri ve Mebnîlik İlletleri [Mabni Type of Words in Arabic Language and the Reasons For Mabni Case]”. İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi- İhya International of Islamic Studies 6/2 (Temmuz/July 2020), 617-639.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Öz

Arap dilinde kelimeler, başlarına gelen âmillerin değişmesi sebebiyle sonlarının değişip değişmemesine göre mu'rab ve mebnî diye iki kısma ayrılır. Mu'rab kelimelerin sonunda, kelimenin cümle içerisindeki konumuna göre bazı değişiklikler olurken mebnî olanlar, hiçbir şekilde bu değişikliği kabul etmemektedir. Mebnî kelimeler de, cümle içerisinde hiçbir şekilde i'rabta yeri olmayan aslı mebnîler ve cümle içerisinde i'rabta yeri olsa da i'rab alametini kabul etmeyen ârizî mebnîler şeklinde iki kısma ayrılmaktadır. Harfler, mazi ile emir fiilleri ve cümleler aslı mebnîler iken zamirler, ism-i mevsûller, ism-i işaretler, fiil isimleri gibi bazı kelime türleri ise ârizî mebnî olan kelimelerdendir. Sürekli olarak mebnî olan bu kelime türleri dışında altı yön isimleri (cihât-ı sitte) gibi her zaman olmasa da bazı şartlar dâhilinde bazen mebnî olan kelimeler de bulunmaktadır.

Ârizî mebnî olan kelime türleri, kimi dilciye göre sadece bir sebepten ötürü mebnîdir ki o da bu kelimelerin aslı mebnîlerden olan harfe benzemesidir. Buna göre mebnî kelimeler; harf sayısı, mana, âmîl ya da mühmel olup ma'mûl olmama ve mana ifade etmek için başka bir şeye ihtiyaç duyma gibi hususlarda harfe benzediği için mebnî olmuştur. Çoğu dilciye göre ise mebnîliğin harfe benzeme dışında, cümle yerine kullanılmış olma ve mürekkebe olma gibi başka sebepleri de bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Arap dilinde mebnî olan kelime türleriyle beraber kelimeleri mebnî kılan sebeplerin ne olduğu konuları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Mebnî, Mu'rab, İlet, Harf.

Abstract

In the Arabic language, words are classified into two parts, such as *mu'rab* and *mabni*, according to whether the endings of words change due to the change of *amil* at the beginning of the words. While there are some changes at the end of *mu'rab* words depending on the position of the word in the sentence, *mabni* words do not accept the change in any way. *Mabni* words are classified into two parts as essential *mabnis* that have no place in *i'rab* in the sentence, and accidental (*ârizî*) *mabnis* who do not accept the sign of *i'rab* in the sentence even if they have a place in *i'rab* in the sentence. While letters, *ma'di*, and command verbs and sentences are essential *mabnis*, some types of words such as pronouns, *ism mansul* (ism-i mevsul), *ism isharah* (ism-i işaret), and *fi'l nouns* (fiil isim) are accidental words. Apart from these types of words, which are regarded as permanent, there are some *mabni* words, not always but in some circumstances, such as six directions (*cihât-ı sitte/ al jihat al sittah*).

The types of words that are accidental *mabni*, according to some linguists, are *mabni* for only one reason, which is that these words resemble the letter (*harf*) that is one of the essential *mabnis*. Accordingly, *mabni* words become *mabni* because they resemble letters in terms of the number of letters, meaning, being *amil* or *mohmal* (mühmel) but not *ma'mul*, being similar to the letter, and demanding something else to express meaning. According to most linguists, there are other reasons, such as being used as an alternative to a sentence and being *murakkeab*.

In this study, the types of words that are *mabni* in the Arabic language and the causes make words *mabni* will be discussed.

Keywords: Arabic Language, Mabni, Mu'rab, Reason, Letter.

Extended Abstract

As in every language, words are the principal elements used to reach the meaning meant to be expressed in the Arabic language. However, in order to express the desired meaning, the words must be employed in a particular order. One of the characteristics of the Arabic language is that there are some signs at the end of these words, according to the duty of the words employed in the sentence. These signs indicate that the word is in positions such as subject, object/complement, mudaf ilaihi. Because of the changes that occur at the end of the word and are called i'rab, it is understood what the speaker desires to say.

Although i'rab is very intimately related to meaning, every word does not have the signs of i'rab. Since some types of words do not accept variability in any way, they remain unchanged, regardless of their task in the sentence. Such words are called mabni words in nahiv.

In Nahiv, mabni are divided into two groups, such as essential mabnis and temporal/ accidental mabnis. Essential mabnis are words that have no i'rab related to the word (lafz), taqdir, or mahal because such words cannot be considered in a position such as subject, object/complement, or mudaf ilaihi in the sentence. On the other hand, accidental mabnis are the words in the sentence that do not accept the sign of i'râb in terms of structure, but they are in a position such as subject, object/complement, or mudaf ilaihi. Accordingly, the incidental mabnis are described as "the unchanged words whose end do not change due to the amils at the beginning of the word." These words are called mabni because they are compared to the steady structures/buildings as the end of the words do not change due to amils and remain the same.

*The essential mabnis include the four types, such as letters, madi/past verbs, imperative verbs, and sentences without the imperative laam. All letters employed in the Arabic language are mabni. The madi verb is also mabni according to the consensus of the linguists. The verbs, which do not have the imperative laam at the beginning, are mabni according to the linguists from Basra, but such verbs are mu'rab for the linguists from Kufa. As for mabni sentences, what is decisive in the sentences is that there is no place in i'rab, just like letters, madi, and order verbs. In such a situation, the sentence is appropriate to be among the essential mabnis. The words that are accidental mabni are divided into two groups, such as permanent mabni and those that are mabni in some cases. The permanent mabnis are ism ishara, ism mavsul, fi'l nouns, the nouns in **فَعَالٍ** *wazn*, asma al asvat, some murakkab words, some kinayahs and some adverbs. Those that are mabni in some cases are the words **أَوَّل**, **بَعْدَ**, **قَبْلَ**, the words of six directions like **تَحْتَ**, **أَمَامَ**, **خَلْفَ**, **يَمِينِ**, **شِمَالِ**, **فَوْقَ**, **أَمَامَ** and **أَيَّ** and **أَيَّة**, the word **حَسْبَ**, munada which is mufrad or marifa, mufrad noun of the letter **لَا** which separates the meaning of haber from genders (jins) totally, and mudari verb which takes nun indicating plural femininity or nun indicating reduplication. These words are employed as mabni in accordance with the conditions.*

The linguists stated that there would not be searched any illat in the situation about whether the types of words like essential mabni and essential mu'rab are mabni or mu'rab. The mabni words whose illat should be searched are the accidental mabnis that are opponents to the essentiality. The linguists stated that the most fundamental factor that causes a noun in the Arabic language to be a letter is that the noun resembles a letter. For this reason, some linguists, such as Sibawayh, Abu Ali al-Farisi, and Ibn Malik, stated that the nouns are mabni on the condition that they are similar to the letter. These linguists stated that the resemblance of the noun to the letter is the most substantial reason to make a noun mabni. Besides, the way of the resemblance of nouns to letters is also extensively discussed. Accordingly, the mabni nouns are compared to the letters sometimes in terms of the number of the letter, the meaning essentially belonging to the letter, or not being ma'mul even if they have the characteristic of being amil or mohmal. However, the general approach of most linguists is that some mabni nouns become mabni because of similarity to the letter, while some nouns are mabni due to other reasons. According to these linguists, some nouns become mabni because of different reasons, such as being used as a substitute instead of sentences and being murakkab.

It is possible to say that there is no absolute alliance among all the linguists in terms of mabni words, as in the example of imperative verbs, but there is a consensus about the majority of the mabni words. In theory, it is striking that there is a disagreement between the linguists about defining the illat of mabni words. Besides, linguists, who suggest the existence of more than one illat, fell into a dispute about the illats making some words mabni by describing the illats

of the words independently. When the explanations of the linguists who defend different views on these issues are analyzed, it is seen that some disputes arise from the differences in the practice of the alternative methods such as sama and qiyas, as in the case of accepting some words like حَذَام as mu'rab or mabni, that and some disputes do not include concrete evidence that any opinion should be chosen.

Giriş

Her dilde olduğu gibi Arap dilinde de ifade edilmek istenen manayı elde etmek için kullanılan unsurların başında kelimeler gelir. Ancak istenilen mananın ifade edilebilmesi için kelimelerin belli bir düzen içerisinde kullanılması gerekir. Arap dilinin özelliklerinden biri de kullanılan kelimelerin cümle içerisinde ifâ ettikleri vazifeye göre bu kelimelerin sonunda bazı alametlerin bulunmasıdır. Bu alametler, kelimenin fâil, mef'ûl, muzafun ileyh vd. konumlarda bulunduğu delalet eder. Kelimenin sonunda meydana gelip i'râb adı verilen bu değişiklikler sayesinde konuşan kişinin ne söylemek istediği anlaşılır.

Kelimelerin sonunun, kastedilen manaya delalet edecek şekilde kullanılması, sonradan ortaya çıkan bir husus değildir. Bilakis kelimelerin doğru i'râb alametleriyle kullanılması eskiden beri Araplar tarafından son derece ehemmiyet gösterilen bir husustur.¹ Çünkü yanlış i'râb demek, muhatabın manayı yanlış anlaması demektir ki bu durum dilin ortaya konma amacına aykırıdır. Hatta Arap dil çalışmalarının başlamasına zemin hazırlayan en temel sebep, insanların gerek Kur'an-ı Kerim okurken gerekse günlük hayattaki konuşmalarında yaptıkları i'râb hatalarıdır. Nitekim bu çalışmaların başlamasını tetikleyen olaylardan biri olarak rivayet edilen şu olay da bu durumu desteklemektedir: Nahiv ilminin kurucusu kabul edilen Ebu'l-Esved ed-Düeli'nin (ö. 69/688-89) kızı bir gece babasına, "Gökyüzü ne kadar da güzel" demek için "مَا أَحْسَنُ السَّمَاءِ" (Gökyüzünde en güzel olan şey nedir?) şeklinde أَحْسَنُ kelimesini merfû olarak kullanınca babası "النَّجْمُ" (yıldızlardır) demiştir. Bunun üzerine kızı ona "Ben, sana soru sormadım. Gökyüzünün ne kadar güzel olduğunu söylemek istedim." deyince kızının ne demek istediğini anlayan ed-Düeli kızına "O halde şöyle de: مَا أَحْسَنَ السَّمَاءِ" demiş ve bu olay neticesinde, yapılan i'râb hatalarının önüne geçmek amacıyla Arap dili çalışmalarına başlamıştır.²

İ'râb, manayla son derece yakın ilişkili olsa da her kelimedede i'râb alametleri görünmemektedir. Bazı kelime türleri, değişkenliği hiçbir şekilde kabul etmediği için cümle içerisindeki vazifesi

¹ Zeccâcî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî, *el-İdâh fî ileli'n-nahiv*, thk. Mâzin el-Mübarek, (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1979) 67.

² Bkz. Ahmed Muhtar Abdulhamid, *el-Bahsu'l-lügavî inde'l-Arab*, (b.y.: Alemu'l-Kütüb, 2003), 84.

ne olursa olsun tek hâl üzere kalmaktadır. Bu tür kelimelere nahiv ilminde *mebnî* kelimeler denmektedir ki bu çalışmanın amacı, Arap dilinde mebnî olarak kullanılan kelime türlerini açıklayıp kelimeleri mebnî kılan illetleri ortaya koymaktır.

1. Mu'rab ve Mebnî Terimlerinin Tanımı

Çalışmanın asıl konusu mebnî kelimeler olsa da mebnînin zıddı olan mu'rab'ın da bilinmesi, konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sunacağından bu kavrama ve nahiv ilminde ifade ettiği manaya değinmek yerinde olacaktır.

Sözlükte “fasîh olmak, sözü açık bir şekilde ifade etmek, amacını veya ihtiyacını sözü dolandırmadan söylemek, Arapça'ya uygun bir şekilde ifade etmek”³ gibi anlamlara gelen i'râb (إعراب) masdarının ism-i mef'ûlü olan mu'rab (مُعْرَبٌ) kavramı, bir nahiv terimi olarak şu şekilde tarif edilmiştir: “Mu'rab, başına gelen âmiller sebebiyle sonu değişen lafızdır.”⁴ Buna göre isim ve fiiller içerisinde, başına gelen âmiller sebebiyle bu kelimelerin sonu da değişiyorsa bunlar mu'rab kelimedir. Örneğin جاء خالد (Halit geldi.), رأيت خالدًا (Halit'i gördüm.) ve مررت بخالد (Halit'e uğradım.) cümlelerindeki خالد isminin sonu her üç cümlede de değişmiştir. Çünkü birinci cümlede bu ismin başındaki âmil olan جاء fiili, خالد ismini fâil olmak üzere ref etmiştir. İkinci cümledeki âmil olan رأيت fiili, bu ismi mef'ûl olmak üzere nasb etmiştir. Üçüncü cümlede ise خالد isminin başındaki bâ harf-i cerri onu cer etmiştir. Başındaki âmillerin değişmesi sebebiyle خالد isminin sonu da değiştiğine göre bu ismin mu'rab olduğu anlaşılabilir.

Mu'rab olan kelimeler, i'râb alametlerinin açıkça görünüp görünmemesi açısından iki kısma ayrılmaktadır. Arap dilinde bulunan bazı kelimeler, mu'rab olsa da sonu itibariyle i'râb alametini taşımaya uygun değildir. Bu durumda i'râb alameti zâhiren değil, takdîren bulunur. Bu durumda olan mu'rab kelimelerin i'râb alameti taşıyamamasının iki sebebi vardır: Kelime ya sonu itibariyle hiçbir alamet taşıyamayacak durumdadır (teazzür durumu). Ya da kelimenin sonu i'râb alameti taşıyabilir, ancak bu durumda kelimedeki bir ağırlık meydana gelecektir. Mümkün olduğu müddetçe kelimedeki ağırlığın hafifletilmesi gerektiği ilkesince bu tür kelimelerde i'râb alametleri zâhiren değil takdîren bulunmaktadır. Teazzür sebebiyle i'râb alameti taşıyamayan kelimeler, sonunda elif bulunan maksûr isimler ile sonunda elif bulunup da ref veya nasb halindeki muzâri fiillerdir. الفتى (genç) ismi ile يَحْسَى fiili buna örnek olarak

³ Cevherî, İsmail b. Hammâd, “a-r-b”, *Mu'cemu's-Sahâb*, (Beyrut: Daru'l-Marife, 2012), 685; İbrahim Mustafa vd., “a-r-b”, *el-Mu'cemu'l-vasîl*, (b.y.: y.y., ts.), 641.

⁴ Bkz. Şerîf Cürânî, Ali b. Muhammed, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 221.

verilebilir. Aynı şekilde mütekellim zamiri olan yâ harfine izâfe edilen isimlerde de i'râb alameti zâhiren görünmez. Çünkü bu zamir, kendisinden önceki harfin her zaman meksûr olmasını ister. Teazzür sebebiyle i'râb alameti taşıyamayan bu tür kelimelerde i'râb alameti bütün i'râb durumlarında takdîridir. Ağırlık sebebiyle i'râb alameti taşıyamayan kelimeler ise ref ve cer halindeki mankûs isimler ile ref halinde olup da sonunda vâv veya yâ harfi bulunan muzâri fiillerdir. Bu tür kelimelerin nasb halinde ise i'râb alameti zâhiren görünür. Çünkü fetha kelimeye ağır gelmeyen hafif bir harekedir. Bu tür kelimelere *الْفَاضِي* ismi ile *يَعْرُو* ve *يُرْمِي* fiilleri örnek olarak verilebilir.⁵

Mebnî kelimesi ise sözlükte “inşa etmek, bina etmek, kurmak, duvarı dikmek” gibi anlamlara gelen *بِنَاءٌ* masdarından türetilmiş bir ism-i mef'ûldür. Nahiv ilminde ise mebnîler iki kısma ayrılmaktadır: Aslî olarak mebnî olanlar (*مبني الأصل*) ve arızî olarak mebnî olanlar (*مبني العارض*). Aslî olarak mebnî olanlar, ne lafzen ne takdîren ne de mahallen i'râb alan kelimelerdir. Çünkü bu tür kelimelerin cümle içerisinde fâil, mef'ûl ya da muzâfun ileyh gibi bir konumda bulunması düşünülemez. Aslen i'rabta yeri olmadığı için de aslî mebnîler olarak isimlendirilmişlerdir. Arızî olarak mebnî olan kelimeler ise cümle içerisinde fâil, mef'ûl veya muzâfun ileyh gibi bir konumda bulunmakla beraber yapı olarak sonunda i'râb alameti kabul etmeyen kelimelerdir.⁶ Buna göre arızî olarak mebnî olanlar “başına gelen âmiller sebebiyle sonu değişmeyip tek hâl üzere olan kelime” şeklinde tarif edilmektedir.⁷ Bir başka deyişle mebnî, “Sonundaki hareke ve sükûnu âmil sebebiyle olmayan kelime”⁸ demektir. Bu tür kelimelere mebnî denmesinin sebebi, bu kelimelerin âmiller sebebiyle sonunun değişmeyip aynı hal üzere kalması hususunda tıpkı yerinde sabit duran yapılara/binalara benzetilmiş olmasıdır. Çünkü binalar, çadılar vb. yapıların aksine hep aynı hal üzere kalıp başka bir yere intikal etmemektedir.⁹ Bu özelliğiyle mebnî kelimeler, mu'rab olan kelimelerin zıddıdır. Yukarıda mu'rab için verilen örnek cümlelerde *خالد* kelimesi yerine mebnî olan bir ism-i işaret getirildiğinde bu kelimenin sonu hiçbir şekilde değişmemektedir. Buna göre *جاء هذا* (Bu geldi), *رأيت هذا* (Bunu gördüm) ve *مررت بهذا* (Buna uğradım) cümlelerinde *هذا* kelimesinin başına

⁵ Bkz. İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed el-Ensârî, *Evdabu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti'bni Mâlik*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bikâ'î, (b.y.: Dâru'l-Fikr li't-Tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', ts.), 1:59 vd.; Galâyîni Mustafa, *Câmiu'd-durûsi'l-arabiyye*, (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1993), 1:23.

⁶ Bkz. Adalı, Mustafa b. Hamza b. İbrahim, *Netâicu'l-efkâr fî şerhi'l-izhâr*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012), 259; Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid, *Keşşafu ustulâbâti'l-fünûn ve'l-ulûm*, thk. Ahmed Hasan Behic, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013), 1:217-218.

⁷ Galâyîni, *Câmiu'd-durûsi'l-arabiyye*, 1:18.

⁸ Şerîf Cürçânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, 197.

⁹ Bkz. İbn Cinnî, Osman, *el-Hasâis*, (byy.: el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Amme li'l-Küttâb, ts.), 1:38.

farklı âmiller geldiği halde, bu kelimenin sonu hep aynı kalmıştır. Çünkü bu kelime mebnî kelimelerdendir ve hiçbir şekilde değişiklik kabul etmemektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus da şudur: Yukarıda mu'rab kelimeler içerisinde i'râb alametini takdîren alan *الْفَتَى* ve *يَخْشَى* gibi kelimelerde i'râb alametinin zâhiren görünmeme sebebi bu kelimelerin sonunun i'râb alameti taşımaya uygun olmamasıdır. *هذا* vb. mebnî kelimelerde ise i'râb alametinin görünmeme sebebi bu kelimelerin sonunun i'râb alameti taşımaya elverişli olmaması değil, bilakis kelimenin baştan sona kendi mebnî yapısıdır.

Aslı olarak mebnî olanlar, dört tür olup şunlardır: Harfler, mâzi fiil, başında emir lâmı bulunmayan emir fiilleri (emr-i hâzır) ve cümleler. Arap dilinde kullanılan bütün harfler mebnîdir. Mazi fiil de dilcilerin ittifakıyla mebnîdir. Başında emir lâmı bulunmayan emir fiillerin mebnî olması hususunda ise ihtilaf bulunmaktadır. Basralı dilcilere göre bu fiiller mebnîdir. Çünkü fiillerde aslanan mebnî olmasıdır. Bu fiiller de sükûn üzerine mebnîdir. Kûfeli dilcilere göre ise bu emir fiilleri, tıpkı başında emir lâmı bulunan muzâri fiiller gibi mu'rabtır. Çünkü bu tür emirlerin başında da emir lâmı bulunmaktaydı, ancak bu lâm harfi tahfîf amacıyla hazfedilmiştir. Tahfîf amacıyla hazfedilmiş olan şey ise zikredilen şey hükmündedir.¹⁰ Cümlelerin mebnî olmasına gelince; cümlelerde aslanan, tıpkı harfler, mazi ve emir fiilleri gibi i'râbta yerinin olmamasıdır. Böyle olunca da aslı olarak mebnî olanlar içerisinde olması uygun olmuştur. Bazı cümlelerin i'râbta yeri olduğu ve bazen sıfat, hâl, mef'ûl gibi i'râbî konumlara sahip olduğu şeklinde bir itiraz da yapılamaz. Çünkü cümlelerin, cümle olarak i'râbta yeri yoktur. İ'râbta yerinin olduğu durumlarda müfred isim olarak tevîl edilerek i'râblanır. Dolayısıyla bu durumda cümle olarak i'râblanmadığı için aslı mebnîlik vasfını kaybetmez.¹¹

Arızî olarak mebnî olan kelimeler, sürekli mebnî olanlar (*المبنيّ اللازم*) ve bazı durumlarda mebnî olanlar (*المبنيّ العارض*) şeklinde iki kısma ayrılır. Sürekli mebnî olanlar; zamirler, ism-i işaretler, ism-i mevsûller, fiil isimleri, *فَعَالٍ* vezninde olan isimler, esmâu'l-esvât, bazı mürekkebin isimler, bazı kinâyeler ve bazı zarflardır.¹² Bazı durumlarda mebnî olanlar ise şunlardır: *أُول*, *بَعْدَ*, *قَبْلَ*, *شِمَال*, *يَمِين*, *حَلْف*, *أَمَام*, *فَوْق*, *تَحْتَ* kelimeleri, başında *ليس* veya *لا* edatının bulunduğu *غير* kelimesi, ism-i mevsûl olan *أَيَّ* ile *أَيَّة* kelimeleri,

¹⁰ İbn Ya'îş, Muvaffakuddîn Ya'îş b. Ali b. Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal li'Zemahşerî*, thk. Emîl Bedî' Yakub, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 4:294.

¹¹ Bkz. Fahrettin Kabâve, *İ'râbu'l-cümel ve eşbâu'l-cümel*, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2014), 35.

¹² Bkz. Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Mufasssal fî san'ati'l-i'râb*, thk., Ali Bû Melhem, (Beirut: Mektebetu'l-Hilâl, 1993), 165; Birgivi, Takıyyüddin Mehmed Efendi, *İzâhâr* (Mecmûatu'n-nahiv içinde), (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2010), 188 vd.

حَسْبُ kelimesi, müfred ve marife olan münâdâ, cinsi nefyeden ل harfinin müfred ismi ve kendisine cem-i müennes nûnu veya te'kîd nûnu bitişen muzâri fiil. Bu kelimeler, ileride gelecek olan bazı durum ve şartlarda mebnî olarak kullanılır. Bu şartlar oluşmadığında ise mu'rab olarak kullanılır.¹³

2. Mebnî Kelimeler

Yukarıda mebnî kelimelerin aslî ve ârızî olarak iki kısma ayrıldığı ifade edildi. Bu kısımda ârızî olan mebnî kelimeler ele alınacaktır. Ancak mebnî olarak kullanılan bu kelime türlerine geçmeden önce Arap dilinde kelime ve kelimenin kısımları üzerinde kısaca durmak konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sunacaktır.

Arap dilinde kelime, “*bir manaya delalet eden müfred lafız*” şeklinde tarif edilmiştir. Tarifte geçen *müfred* kavramı, kelimeyi meydana getiren harflerden bazısının bu kelimenin ifade ettiği mananın bazısına delalet etmediği şey manasına gelmektedir. Örneğin زيد kelimesini meydana getiren د - ي - ز harfleri tek başlarına kullanıldıklarında Zeyd’in bir parçasına delalet etmemektedir. Buradan hareketle غلام زيد (Zeyd’in hizmetçisi) terkinin kelime olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu terkihi meydana getiren iki cüzden (غلام ve زيد) her biri bu terkinin ifade ettiği mananın bir cüzüne (Zeyd veya köle) delalet etmektedir.¹⁴

Kelime; isim, fiil ve harf şeklinde üç kısma ayrılmaktadır.

İsim: Tek başına bir mana ifade etmekle beraber zamana delâlet etmeyen kelime türüne isim denir. Örneğin زيد (Zeyd), رجل (bir adam), فرس (bir at), شجر (bir ağaç), نصر (yardım etme), هذا (bu), هو (o) kelimeleri, başka bir kelimeye ihtiyaç duymaksızın tek başlarına bir mana ifade etmektedir. Bununla beraber bu kelimeler zamana delalet etmemektedir.¹⁵

İsimleri diğer kelime türlerinden ayıran bazı özellikleri bulunmaktadır. Bunlar özetle şunlardır: Başında elif-lâm takısının bulunması, sonunda tenvîn bulunması, müsnedun ileyih olması, başında nidâ edatı ve harf-i cerlerin bulunması.¹⁶

Fiil: Tek başına bir mana ifade etmekle beraber geçmiş, gelecek veya şimdiki zamana delâlet eden kelime türüdür. Örneğin نصر (yardım etti) kelimesi tek başına bir anlam ifade etmekle beraber aynı zamanda geçmiş zamana delalet etmektedir. Aynı şekilde ينصر (yardım

¹³ Birgivi, *İzhâr*, 192 vd.

¹⁴ Bkz. İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdullah b. Yusuf b. Ahmed el-Ensârî, *Şerhu Katrin-nedâ ve belli's-sadâ*, thk., Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2010), 31.

¹⁵ Bkz. Zemahşerî, *el-Mufasssal*, 23; Süyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Hem'u'l-bevâmi' fi şerhi cem'i'l-cenâmi'*, thk. Abdulhamid Hindâvî, (Mısır: el-Mektebetu't-Tevfikiyye, ts.), 1:25; Galâyîni, *Câmiu'd-durûsi'l-arabiyye*, 1:9.

¹⁶ Bkz. İbn Hişâm, *Şerhu Katrin-nedâ*, 33; Galâyîni, *Câmiu'd-durûsi'l-arabiyye*, 1:10.

ediyor/yardım edecek) kelimesi de bir manaya delalet edip aynı zamanda şimdiki veya gelecek zamana delalet etmektedir.¹⁷

Fiiller zaman itibariyle mazi, muzâri ve emir şeklinde üç kısma ayrılmaktadır. Bunlardan mazi fiil, geçmiş zamana delalet etmekle birlikte sâkin olan te'nîs tâ'sını veya zamir olan tâ'yı kabul etmesiyle diğer fiillerden ayrılır. Muzâri fiil, şimdiki ve gelecek zamana delalet etmesiyle beraber em, لم, سوف, لن, س gibi edatları kabul etmesiyle diğer fiillerden ayrılır. Emir fiil ise başında emir lââmı olmadan muhataptan bir şeyi yapmasını talep etme manası bildirmekle beraber müennes muhataba yâ'sını kabul etme özelliğiyle diğer fiillerden ayrılır.¹⁸

Harf: Tek başına bir mana ifade etmeyen, ancak kendisinden başka bir kelimedede bulunan manaya delalet eden kelimedir.¹⁹ Bu tanımdan anlaşıldığı üzere harf, bir manaya delalet eder, ancak bu mana kendisinde değil başka bir kelimedede vücut bulur. Örneğin “ جاء زيد ” cümlesinin başına هل harfı getirildiğinde bu harf istifhama delalet eder. Ancak istifham manası bu harfin kendisinde değil, bilakis “ جاء زيد ” cümlesinde meydana gelmektedir. Bu cümlede istifham manasını meydana getiren kelime ise هل harfidir.²⁰

2.1. Sürekli Mebnî Olan Kelimeler

Cümle içerisinde hangi halde bulunursa bulunsun mebnî olan birtakım isimler vardır ki bunlar, nahiv literatüründe *el-mebniyyu'l-lâzım* diye de isimlendirilir.²¹ Bu isimler şunlardır:

a. Zamirler: Mütakellim, muhatap veya gâîp bir ismin yerine kullanılan isimlere zamir denir. Bu isimlerin, nahiv kitaplarında açıklandığı üzere muttasıl, munfasıl, bâriz, müstetir, merfû, mansûb ve mecrûr gibi türleri bulunmaktadır ki bunların hepsi mebnîdir.²²

b. İsm-i işâretler: Kendisi aracılığıyla somut veya soyut bir şeye veya mekâna işaret edilen isimlere ism-i işâret denir ki bunlar mebnîdir.²³ Ancak tesniye ifade eden ve ref halinde

¹⁷ İbnu'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus, *el-Kâfîye fî ilmi'n-nahv*, thk. Salih Abdulazim eş-Şâir, (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 2010), 44.

¹⁸ Galâyyînî, *Câmiu'd-durûsi'l-arabiyye*, 1:33-34.

¹⁹ İbnu'l-Verrâk, Muhammed b. Abdillâh, *İlelu'n-nahv*, thk. Mahmud Câsim Muhammed Dervîş, (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1999), 142; Ukberî, Ebû'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdullâh, *el-Lübâb fî İleli'l-binâi ve'l-i'râb*, thk. Abdullâh Nebhân, (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1995), 1:50; İbn Hişâm, Abdullâh Cemâlüddîn b. Yusuf b. Ahmed el-Ensârî, *Şerhu şuzûri'z-zebeb* (Mehattâtu rihleti's-sürûr ile birlikte), (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2013), 19.

²⁰ Bkz. Esterâbâdî, Radıyyüddîn Muhammed b. Hasan, *Şerhu'l-Kâfîye*, thk. Yahya Beşir Mısrî, (Riyad: Câmiatu'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslamiyye, 1996), 1:21-22.

²¹ Bkz. Birgivî, *İzhâr*, 188.

²² Galâyyînî, *Câmiu'd-durûsi'l-arabiyye*, 1:116.

²³ Afgânî, Said b. Muhammed, *el-Mûcezz fî kavâidi'l-lugati'l-Arabiyye*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2003), 114.

هَدَان ve هَاتَان şeklinde; nasb ve cer halinde ise هَدَيْن ve هَاتَيْن şeklinde kullanılan ism-i işaretlerin mu'rab veya mebnî olduğu hususunda dilciler arasında ihtilaf bulunmaktadır.²⁴

c. İsm-i mevsûller: Kendisinden sonra gelen cümleyle muayyen bir şeye delalet eden isimlere ism-i mevsûl denir. İsm-i mevsûllerin *bâs* ve *müşterek* şeklinde iki türü bulunmaktadır. اللّٰي / اللّٰتِي - اللّٰتِي / اللّٰتِي - اللّٰتِي / اللّٰتِي gibi müfred, tesniye, cemi, müzekker ve müennes için ayrı ayrı kalıpları bulunan ism-i mevsûller hâs olan ism-i mevsûllerdir. ذُو - أَيُّ - ذَا - مَا - مَنْ gibi hem müfred-tesniye-cemi hem de müzekker-müennes için kullanılanlar ise müşterek olan ism-i mevsûllerdir. Bu ism-i mevsûllerin hepsi mebnîdir. Bunlar içerisinde ileride geleceği üzere sadece أَيُّ ve أَيَّة isimleri bazı durumlarda mu'rab olur. Hâs olan ism-i mevsûllerden müzekker-tesniye sığası olup ref halinde اللّٰذَان, nasb ve cer halinde ise اللّٰذَيْن şeklinde kullanılan, aynı şekilde müennes-tesniye sığası olup ref halinde اللّٰتَان, nasb ve cer halinde ise اللّٰتَيْن şeklinde kullanılan ism-i mevsûllerin ise mebnî ya da mu'rab olduğu hususunda nahiv ulemâsı arasında görüş farklılıkları bulunmaktadır.²⁵

d. Fiil isimleri: Fiilin delalet ettiği manaya delalet edip fiilin alametini taşımayan isimlere *fiil isimleri* (اسم الفعل) denir. Fiil isimleri, bazen بَعْدَ (uzak oldu) anlamına gelen هَيْهَاتَ (ne kadar uzak!) kelimesi gibi mazi fiil manasında kullanılır. Bazen أُعْجِبُ (şaşıyorum) manasına gelen وَيُّ kelimesi gibi muzârî fiil manasında kullanılır. Bazen de أُسْكُتُ (sus) anlamına gelen صَنَ kelimesi gibi emir fiil manasında kullanılır. Bu isimler, mebnî olup müfred, tesniye, cemi, müzekker ve müennes durumlarının hepsinde aynı sığa ile kullanılır.²⁶

e. Fَعَالِ vezinde olan isimler: فَعَالِ vezinde olup da masdar, sıfat ya da müennes alem olan isimler mebnîdir. Buna göre masdar manasında olan فَجَارَ (günah işlemek), sıfat manasında olan فَسَاقٍ (fasık) ve bir kadın ismi olan حَدَامٍ kelimeleri mebnîdir. Ancak bunlardan müennes alem olan kelimenin mebnî olması Hicazlılara göredir. Benî Temîm'e göre ise bu vb. isimler mebnî değil, mu'rabdır.²⁷

f. Esmâu'l-esvât: Kendisi aracılığıyla akılsız bir varlığa veya küçük bir çocuğa seslenilen isimler ile kendisi aracılığıyla işitilen bir sesin taklit edildiği isimlere savt isimleri (أسماء الأصوات) denir. Örneğin atı kovmak için kullanılan هَلَا kelimesi, elindeki şeyi ağzına koymaması veya ağzındaki şeyi çıkarması için çocuğa söylenen كَخْ kelimesi ve taşın çıkardığı

²⁴ Bkz. Galâyyînî, *Câmiu'd-durûsi'l-arabiyye*, 1:129.

²⁵ Bkz. İbn Akîl, Bahâuddin Abdullah b. Abdurrahman, *Şerhu İbn Akîl alâ Elfiyyeti'bni Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, (Kahire: Dâru't-Turâs, 1980), 1:141 vd; Galâyyînî, *Câmiu'd-durûsi'l-arabiyye*, 1:129-130.

²⁶ Afgânî, *el-Mâceç*, 377.

²⁷ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, 3:72.

sesi taklit etmek için kullanılan طُق kelimesi bu tür isimlerdendir. Bu isimler de Arap dilinde mebnî olarak kullanılan isimlerdir.²⁸

g. Bazı mürekkebe isimler: İki kelimenin bir araya gelerek tek kelime kılınmasıyla oluşan kelimelere mürekkebe denir.²⁹ Mürekkebe kelimelerin birçok kısmı bulunmaktadır. Bunlar içerisinde mebnî olanlar şunlardır: 1. Biri diğerinde âmîl olmayıp tek isim kılınan alem mürekkebler. Bu durumda eğer سَيِّبَوِيَه ve خَالَوِيَه isimlerinde olduğu gibi ikinci isim, ses bildiren bir kelime ise mürekkebe lafzı meydana getiren her iki isim de mebnî olur. Buna göre birinci isim fetha üzere, ikincisi ise kesre üzere mebnî kılınır. Eğer ikinci isim مَعْدِيكِرَب، بَعْلَبَك، حَضْرَمَوْت، örneklerinde olduğu gibi ses bildirmeyen bir isimse sadece birinci isim mebnî olur. Buna göre eğer birinci ismin sonu sahîh bir harf ise bu isim fetha üzere mebnî olur. Birinci ismin sonunun illet harfî olması durumunda ise bu isim sükûn üzere mebnî olur. Bu tür terkiplerde ikinci isim ise gayr-i munsarif olarak mu'rab olur. 2. Mürekkebe lafzı meydana getiren isimlerin tek isim kılınmadığı, ancak iki isim arasında atf harfî ya da harf-i cerrin takdîren bulunduğu mürekkebler. Bunlar da iki isim arasında atf harfinin takdîren bulunduğu on birden on dokuza kadar olan sayılar ile aralarında atf harfî ya da harf-i cer takdir edilen bazı kalıp ifadelerdir. On iki sayısı hariç on birden on dokuza kadar olan sayıların her iki cüzü de mebnîdir. Buna göre eğer mürekkebi meydana getiren isimlerin sonu sahîh bir harf ise her iki isim de fetha üzere mebnî olur. أَحَدَ عَشَرَ، خَمْسَةَ عَشَرَ، خَمْسَ عَشْرَةَ gibi. Sonunun illet harfî olması durumunda ise sükûn üzere mebnî olur. حَادِي عَشْرَةَ، إِحْدَى عَشْرَةَ gibi. Eğer mürekkebe lafız, on iki sayısı ise bu durumda ikinci isim fetha üzere mebnî olur. Birinci isim ise tesniye isimlerin îrâbiyla mu'rab olur ve nûn harfî hazfedilir. اِثْنَا عَشَرَ / اِثْنَتَا عَشْرَةَ / اِثْنَتَيْ عَشْرَةَ gibi. Aralarında atf harfî ya da harf-i cer takdir edilen mürekkepler ise cümlede hâl ya da zarf olarak bulunan bazı kalıplardır. Örneğin بَيْتَ بَيْتَ (kapı kapıya), صَبَاحَ مَسَاءَ (sabah-akşam), شَعْرَ شَعْرَ / مَدْرَ مَدْرَ (ayrı ayrı, dağınık), حَيْصَ بَيْصَ (bela, içinden çıkılmaz hal) gibi terkipler bu kısma girer. Örneğin هُوَ جَارِي بَيْتَ بَيْتَ (O benim kapı komşumdur.) cümlesinin aslı بَيْتًا لِبَيْتٍ، بَيْتًا فَبَيْتًا، vb. bir şekildedir. İki kelime arasındaki harf hazfedilmiş ve iki kelime kaynaştırılmıştır.³⁰

²⁸ Bkz. Eşmûnî, Ali b. Muhammed, *Menbecii's-sâlik ilâ El-fîyyeti'bnî Mâlik*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 3:103-104; Sâmerrâî, Fadıl Salih, *Me'âni'n-nabv*, (Ürdün: Dâru'l-Fikr lî't-Tibâati ve'n-Neşr, 2000), 4:48.

²⁹ Lübdî, Muhammed Semir Necîb, *Mu'cemu'l-mustalahâtî'n-nabviyye ve's-sarfîyye*, (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1985), 95.

³⁰ Bkz. İbn Ya'îş, *Şerbu'l-mufassal*, 3:151; dalı, *Netâicu'l-efkâr*, 265 vd.

سَمْسٌ önceki günü ifade etmek, الْآنْ şimdiki zamanı ifade etmek, مُنْذُ ve مُنْذُ genelde kendilerinden sonra isim veya fiil cümlesi geldiğinde zaman bildirmek, قَطُّ geçmiş zamanın tümünü ifade etmek, عَوْضٌ gelecek zamanın tümünü ifade etmek, رَيْثٌ zamanın miktarını ifade etmek, بَيْنَا ve بَيْنَمَا geçmiş zamanı ifade etmek için kullanılır. Mekân zarfı olarak kullanılan mebnî zarflar أَيْنَ، تَمَّ، هُنَا، حَيْثُ kelimeleridir. Bunlardan أَيْنَ istifhâm edatı olarak mekân bildirmek، حَيْثُ cümleye muzâf olarak mekân bildirmek، تَمَّ bazen تَمَّةً olarak da kullanılarak uzak mekânı işâret etmek، هُنَا ise yakın mekânı işâret etmek için kullanılır. Hem zaman hem de mekân zarfı olarak kullanılan mebnî zarflar ise لَدَى، لَدُنْ، أَيْ، بَيْنَ kelimeleridir.³⁶

2.2. Bazı Durumlarda Mebnî Olan Kelimeler

Arap dilinde mebnî olarak kullanılan isimlerden bazılarının her zaman değil, bazen mebnî olduğu daha önce ifade edildi. Bu tür isimler ve mebnî olarak kullanıldıkları durumlar şunlardır:

a. تَحْتَ، فَوْقَ، أَمَامَ، خَلْفَ، يَمِينِ، (cihât-i sitte) olan قَيْلٌ، بَعْدُ، أَوْلٌ kelimeleri ile altı yön ismi (cihât-i sitte) olan شِمَالِ isimleri. Bu isimler, izafet halinden sonra muzâfun ileyhın hazfedilmesi ve hazfedilen muzâfun ileyhın lafzının aynısına değil de o lafzın manasını ifade edecek olan başka bir kelimeye niyet edilmesi durumunda zamme üzere mebnî olur.³⁷ Örneğin صَفَا الْجَوُّ بَعْدَ الْمَطَرِ (Yağmurdan sonra hava açtı.) cümlesinde muzâfun ileyh olan الْمَطَرِ kelimesi hazfedilip de mütekellim bu kelimeyi ifade edecek olan ذَلِكَ vb. başka bir kelimeye niyet ederse بَعْدُ diyerek بَعْدُ kelimesini zamme üzere mebnî kılar. Muzâfun ileyhın hazfedilmemesi, hazfedilip de manasına değil de lafzına niyet edilmesi veya hazfedilip de hem lafzına hem de manasına niyet edilmemesi durumunda ise bu isimler mu'rab olarak kullanılır.

b. Başında لَيْسَ veya لَا edatı bulunan غَيْرٌ kelimesi. Bu kelimenin mebnî olmasının şartı, tıpkı بَعْدُ، قَيْلٌ vb. isimlerde olduğu gibi muzâfun ileyhın hazfedilmiş olmasıdır. Örneğin بَقِيَ سَاعَتَانِ لَيْسَ غَيْرُ (İki saat kaldı, başka değil.) cümlesinde غَيْرُ kelimesi aslında muzâf idi. Çünkü cümlelerin hazifsiz hali لَيْسَ غَيْرُهُمَا بَاقِيَا şeklindedir.³⁸ Muzâfun ileyh hazfedilince غَيْرُ kelimesi zamme üzere mebnî olmuştur.³⁹ İbn Hişâm (ö. 761/1360), bu kelimenin başında لَا

³⁶ Bkz. el-Berde'i, Sa'dullah, *Hadâiku'd-dekâik alâ metni Enmûşec li'z-Zemahşerî*, (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi Yayınları, ts.) 214 vd.; Adalı, *Netâicu'l-efkâr*, 269-270; Galâyyinî, *Câmiu'd-durûsi'l-arabiyye*, 3:57 vd.

³⁷ İbn Hişâm, *Şerhu Katrin-nedâ*, 42-43; Abbas Hasan, *en-Nahyu'l-vâfi*, (b.y.: Dâru'l-Me'ârif, ts.) 2:283.

³⁸ Bu cümlelerin takdirinin، غَيْرٌ kelimesinin haber kılınarak لَيْسَ الْبَاقِي غَيْرُهُمَا şeklinde olması da caizdir. Bkz. İbni Hişâm, Cemaluddin Abdullah b. Yusuf b. Ahmed el-Ensârî, *Muğnil-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1985), 1:209.

³⁹ Bkz. Afgânî, *el-Mûvez*, 173.

edatının bulunmasının hata olduğunu ifade etmiştir. Buna göre لَا غَيْرُ ifadesi yanlıştır.⁴⁰ Ancak onun bu görüşü isabetli görülmemiştir. Çünkü İbnu'l-Hâcib (ö. 646/1249), Radiyyuddîn el-Esterâbâdî (ö. 688/1289'dan sonra), İbn Ya'îş (ö. 643/1245) ve Ebû Hayyân (ö. 745/1344) gibi dilciler لَا غَيْرُ şeklinde bir kullanım olduğunu açıkça ifade etmektedirler.⁴¹

c. İsm-i mevsûl olan أَيٌّ ve أَيَّة isimleri. İsm-i mevsûllerin hâs olsun müşterek olsun hepsinin mebnî olduğu daha önce ifade edilmişti. Bunlar içerisinde sadece أَيٌّ ve أَيَّة isimleri bazen mu'rab bazen de mebnî olarak kullanılmaktadır. Bu isimlerin mebnî olabilmesi için muzâf olmaları ve sıla cümlesinin baş tarafının hazfedilmiş olması gerekir.⁴² Örneğin تَمَّ لَنْزَعَنَّ مِنْ كُلِّ شَيْعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا *“Sonra her bir topluluktan, Rabman'a karşı en isyankâr olanları mutlaka çekip çıkaracağız.”*⁴³ ayet-i kerimesinde geçen أَيٌّ kelimesi, zamme üzerine mebnî olup تَمَّ لَنْزَعَنَّ fiilinin mef'ûlü olarak mahallen mansûbtur. Mebnî olma sebebi, bu kelimenin muzâf olması ve sıla cümlesinin baş tarafının hazfedilmiş olmasıdır. Çünkü bu cümlenin takdiri أَيُّهُمْ هُوَ أَشَدُّ şeklindedir.

d. كَسْبٌ kelimesi. يَكْفِي (kâfidir) anlamına gelen bu kelime, muzâf olup muzâfun ileyhin hazfedilmesi durumunda zamme üzere mebnî olur. Örneğin هَذَا كَسْبٌ (Bu bana kâfidir.) dendiğinde كَسْبٌ kelimesi zamme üzere mebnî olur. Çünkü bu durumda muzâfun ileyhin hazfedilmiştir. Cümlenin takdiri ise هَذَا كَسْبِي şeklindedir.⁴⁴

e. Müfred ve marife olan münâdâ. Kendisine nidâ edilen ismin müfred-marife olması durumunda münâda olan isim, şayet mu'rab olsaydı hangi alametlerle merfû olacaktysa o alametler üzerine mebnî olur. Münâdâ bahsinde geçen müfreden kasıt, muzaf veya şibh-i muzâf olmayan isimdir. Buna göre münâdâ olan isim tesniye ya da cemi de olsa müfred olarak kabul edilir. Aynı şekilde münâdâ olan isim, alem olması durumunda olduğu gibi nekire olup da kastedilen bir isim olması durumunda da marife kabul edilir.⁴⁵ Örneğin يَا زَيْدٌ ifadesinde münâdâ olan زيد ismi, يَا مُسْلِمَانَ ifadesindeki مُسْلِمَانَ ismi, يَا مُسْلِمُونَ ifadesindeki مُسْلِمُونَ ismi ve adamın biri kastedilip de kendisine seslenildiğinde söylenen يَا رَجُلٌ ifadesindeki رَجُلٌ ismi müfred ve marife olan bir isim olduğu için zamme üzerine mebnî kılınmıştır.

⁴⁰ İbni Hişam, *Muğni'l-lebîb*, 1:209.

⁴¹ Bkz. Bkz. İbnu'd-Demâminî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Ömer el-Mahzûmî el-İskenderî, *Şerhu'd-Demâminî alâ Muğni'l-lebîb*, thk. Ahmed Azv İnâye, (Beyrut: Müessesetu'l-Târîhi'l-Arabî, 2007), 2:70.

⁴² İbn Akil, *Şerhu İbn Akil alâ Elfiyyeti'bnî Mâlik*, 1:162.

⁴³ Meryem, 19/69.

⁴⁴ İbn Hişam, *Evdahu'l-mesâlik*, 3:140; Galâyyînî, *Câmiu'd-durûsi'l-arabiyye*, 2:210.

⁴⁵ Bkz. İbn Hişam, *Şerhu şuzûri'z-zeb*, 203; Adalı, *Netâicu'l-eşkâr*, 273-274; el-Berde'î, *Hadâiku'd-dekâik*, 108.

f. Cinsi nefyeden لا harfinin müfred olan ismi. Cinsi nefyeden لا harfî, ismin ve haberin başına gelir ve haberin hükmünü ismin tüm fertlerinden kesin bir şekilde nefyeder. Bu edata *tebrîe* لا'sız (لا التبرئة) da denir. Bu edat, tıpkı إِنَّ edatı gibi, başına geldiği ismi nasb, haberi ise ref eder. Ancak isim ve haberinde bu şekilde amel yapabilmesi için bazı şartlar bulunmaktadır. Bu şartlar; isim ve haberinin nekire olması, لا harfî ile ismi arasında fasıla bulunmaması ve لا harfinin tekrar edilmemiş olması⁴⁶ şeklindedir. لا harfinin ismi ya müfred olur ya da muzâf veya şibh-i muzâf olur. Müfred olmasından kasıt, tıpkı münâdâ bahsinde olduğu gibi muzâf veya şibh-i muzâf olmamasıdır. Buna göre bu isim tesniye ya da cemi de olsa müfred olarak kabul edilir. لا harfinin isminin muzâf veya şibh-i muzâf olması durumunda bu isimler mu'râb olur. لا أَكَلِ حَرَامٍ فَائِزٌ (Haram yiyen hiç kimse başarılı olamaz.), لا فاعلاً شرّاً ممدوحٌ (Kötülük işleyen hiç kimse övülmez.) örneklerinde olduğu gibi. لا harfinin isminin müfred olması durumunda ise bu isim, şayet mu'râb olsaydı hangi alametlerle mansûb olacaktıysa o alametler üzerine mebnî olur. لا طَالِبٍ فِي الْمَدْرَسَةِ (Okulda hiçbir öğrenci yok), لا طَالِبِينَ فِي الْمَدْرَسَةِ, لا طَالِبِينَ فِي الْمَدْرَسَةِ, لا طَالِبَاتٍ فِي الْمَدْرَسَةِ örneklerinde olduğu gibi. لا harfinin ismi, birinci örnekte fetha üzerine, ikinci ve üçüncü örnekte yâ üzerine, son örnekte ise kesre üzerine mebnîdir. Cem-i müennes sâlim olan ismin kesre yerine fetha üzerine mebnî olması da caizdir. Buna göre son örnekte لا طَالِبَاتٍ فِي الْمَدْرَسَةِ de denebilir.⁴⁷

g. Cem-i müennes nûnu veya te'kid nûnu bitişen muzâri fiil. Fiiller içerisinde mu'râb olan tek fiil türü muzâri fiildir. Ancak bu fiil kendisine cem-i müennes nûnu veya te'kid nûnu bitişmesi halinde mebnî olur. Örneğin النَّسَاءُ يُنْصِرْنَ (Kadınlar yardım ediyorlar/edecekler.) dendiğinde muzâri fiil, kendisine cem-i müennes nûnu bitiştiği için sükûn üzerine mebnî olmuştur. Aynı şekilde الرَّجُلُ لَيُنْصِرَنَّ (Adam gerçekten yardım edecek.) dendiğinde muzâri fiil, kendisine te'kid nûnunun bitişmesi sebebiyle fetha üzerine mebnî olmuştur.⁴⁸

3. Mebnîlik İletleri

Kelimenin üç kısmını oluşturan isim, fiil ve harfin mebnî veya mu'râb olmaları hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Harfler ile mazi fiilin mebnî, muzâri fiilin ise mu'râb olduğu hususunda ittifak edilmiştir. Emir fiilinin mebnî veya mu'râb olduğu hakkında Basralı ve Kûfeli dilcilerin ihtilafa düştükleri ve Basralı dilcilere göre bu fiilin mebnî olduğu,

⁴⁶ لا harfinin tekrar etmemiş olması şartı, bu harfin vucûben amel etmesinin şartıdır. Tekrar etmesi halinde amel etmesi de etmemesi de caizdir.

⁴⁷ Bkz. İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 27; Süyûtî, *Hem'u'l-bevâmi'* 1:523; Afgânî, *el-Mûcezz*, 250; Sâmerrâî, *Me'âni'n-nabv*, 1:370;

⁴⁸ Adalı, *Netâicu'l-efkâr*, 276.

Kûfeli dilcilere göre ise mu'rab olduğu hakkında daha önce bilgi verilmişti.⁴⁹ Dilciler, aslî olarak mebnî olan kelime türleri ile aslî olarak mu'rab olan kelime türlerinin mebnî olması veya mu'rab olması hakkında herhangi bir illet aranmayacağını ifade etmişlerdir. Çünkü bir kelime türü mebnîlikte veya mu'rablıkta asıl ise bunun için bir illet aranmasına gerek yoktur. İleti aranacak olan mebnî kelimeler, bu asla muhalif olarak gelen arızî mebnîlerdir. Buna göre isimlerde aslolanın mu'rablık olmasına rağmen isimlerin bazı türlerinin mebnî olması hakkında dilciler tarafından bazı illetler belirlenmeye çalışılmıştır.

Arap dilinde mebnî olan kelimelerin niçin mebnî olduğu hususu eskiden beri dilcilerin üzerinde durduğu bir husustur. Dilciler, Arap dilinde bir ismin mebnî olmasına sebep olan en temel unsurun ismin harfe benzemesi olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sebeple de Sîbeveyhi (ö. 180/796) ve Ebû Alî el-Fârisî (ö. 377/987) gibi bazı dilciler, isimlerin yalnızca harfe benzemesi sebebiyle mebnî olduğunu ifade etmişlerdir. Endülüs dil mektebinin önemli simalarından İbn Mâlik (ö. 672/1274) de bu görüşü benimsemiştir.⁵⁰ Ancak dilcilerin çoğunun genel yaklaşımı, mebnî isimlerin bir kısmının harfe benzemesi sebebiyle diğer bir kısmının ise başka sebeplere binaen mebnî olduğu yönündedir.⁵¹ Mebnîlik sebeplerini yalnızca harfe benzemeye hasretmek yerine çoğunluğun benimsemiş olduğu birden fazla sebebe dayandırmak, bazı kelime türlerinin mebnîliğini açıklama hususunda daha açık olacağından bu çalışmada o görüşler de ele alınacaktır.

Mebnî isimlerin mebnîlik illetleri şunlardır:

3.1. Harfe Benzeme

Dilciler, ismin harfe benzemesinin onu mebnî kılma hususunda en güçlü sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca isimlerin hangi yönden harfe benzediği hususu da geniş bir şekilde ele alınmıştır. Buna göre mebnî isimler, bazen harf sayısı sebebiyle bazen ifade ettiği mananın asıl itibariyle harfe ait olması sebebiyle bazen âmîl olma veya mühmel olma vasıflarını taşıdıkları halde ma'mûl olmama sebebiyle bazen de mana ifade etmede yetersiz olması yönünden harflere benzetilmiştir.⁵² Bütün bu benzerlik yönleri burada ayrı ayrı ele alınacaktır.

3.1.1. Vaz' Yönüyle Benzeme (الشبه الوضعي)

⁴⁹ Süyûtî, *Hem'u'l-bevâmi*, 1:65.

⁵⁰ İbn Hişâm, *Endehu'l-Mesâlik*, 1:54; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akâl 'alâ Elfîyyeti İbn Mâlik*, 1:28; Süyûtî, *Hem'u'l-bevâmi*, 1:60.

⁵¹ Süyûtî, *Hem'u'l-bevâmi*, 1:59.

⁵² Fâkihî, Abdullah b. Ahmed, *Şerhu kitâbi'l-hudûd fi'n-nabvi*, thk. Ramazan Ahmed ed-Demîrî, (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1988) 163.

Mebnî isimlerin vaz' yönüyle harflere benzemesinden kasıt, bu isimlerin, harf sayısı yönüyle mana ifade eden harflere (حروف المعاني) benzemesidir. Harfler genellikle bir ya da iki harf üzere vaz' edilmiştir. İsimler ise üç ya da daha fazla harf üzere vaz' edilmelidir.⁵³ Buna göre bir ya da iki harf üzere vaz' edilen isimler aslından uzaklaşıp harfe benzemiş olurlar. Bu benzerlik sebebiyle de harf gibi mebnî olurlar. Örneğin zamirlerin mebnî olma sebebi, çoğu zamirlerin bir veya iki harften meydana gelmesi sebebiyle vaz' açısından harflere benzemesidir. Mesela جئتُ (Sen bize geldin.) cümlesinde fiile bitişen تَ ve نَا zamirlerinden birincisi bir, ikincisi ise iki harf üzere vaz' edilmiştir. Aynı şekilde isimlerden olan كَمْ de iki harften meydana geldiği için vaz' bakımından harfe benzemiş ve mebnî olmuştur.⁵⁴

Zamirlerin mebnî olmasıyla ilgili başka bir görüş daha bulunmaktadır. Örneğin Çârperdi'ye (ö. 746/1346) göre zamirler mana ifade etmek için tekellüm, hitâb ve daha evvel bahsi geçmiş olma karinelere ihtiyaç duyar. Mana ifade etme hususunda başka kelimelere ihtiyaç duyduğu için harfe benzer ve harf gibi mebnî olur.⁵⁵ Bu durumda zamirlerin harfe benzemesi, vaz' açısından değil, ileride gelecek olan ihtiyaç açısındandır.

3.1.2. Mana Yönüyle Benzeme (الشبه المعنوي)

Mebnî isimlerin mana yönüyle harflere benzemesinden kasıt, bu isimlerin, harflerle ifade edilen birtakım manaları ifade etmesidir. Örneğin Arap dilinde şart manasını ifade eden kelime türü harftir. Ancak Araplar bu manayı ifade etmek üzere bazı isimler de vaz' etmişlerdir. Şart isimleri diye isimlendirilen bu isimler, mana yönüyle harfe benzedikleri için tıpkı harfler gibi mebnî kılınmışlardır.

İsimlerin mana yönüyle benzedikleri harfler iki kısımdır. Çünkü harfler, ya Arap dilinde var olan harflerdir ya da bu manayı ifade etmek için aslında vaz'edilmiş olması gerekirken vaz'edilmemiş olan, yani Arap dilinde mevcut olmayan harflerdir. Örneğin işaret etme manası, aslında harf ile ifade edilmesi gereken bir manadır. Ancak Araplar bu manayı ifade etmek için bir harf vaz'etmemişlerdir. Birincisine örnek olarak مَتَى kelimesi verilebilir. Soru edatı olarak kullanılan bu kelime, Arap dilinde soru edatı olarak vaz' edilip kullanılan hemze ve هـ harflerinin manasını ifade etmektedir. İkincisine örnek olarak ise ism-i işaretler verilebilir. Araplar bir şeye işaret etmek için bazı isimler vaz' etmişlerdir. Aslında, işaret etme manasını ifade etmesi gereken kelime türü, tıpkı hitap ve tenbîh manalarında olduğu gibi

⁵³ Eşmûnî, *Menbecü's-sâlik*, 1:42; Süyûtî, *Hem'u'l-bevâmi*, 1:62.

⁵⁴ Erdebîlî, Cemâluddîn Muhammed b. Abdulgani, *Şerhu'l-Unmûzec*, thk. Hüsnî Abdulcelil Yüsuf, (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, ts.) 91.

⁵⁵ Çârperdi, Hasan b. Ahmed, *el-Muğnî*, (İstanbul: el-Mektebetu'l-Hâşimiyye, 2017), 25.

harflerdir. Ancak Arap dilinde bu manayı ifade etmek için herhangi bir harf vaz' edilmemiştir. İsm-i işaretler, harf ile ifade edilmesi gereken bu manayı taşıdıkları için harflere benzetilmiş ve böylece mebnî kılınmıştır.⁵⁶

3.1.3. Kullanım Yönüyle Benzeme (الشَّبه الاستعمالي)

Arap dilinde harfler âmil ve mühmel diye iki kısma ayrılmaktadır. Ancak hiçbir şekilde bu harfler ma'mûl olamazlar. Bu yönüyle harflere benzeyen bazı isimler bulunmaktadır. Örneğin isim-fiiller, fiillerin manasını taşıyıp âmil olarak kendilerinden sonra gelen isimlerde amel ettikleri halde kendileri ma'mûl olmazlar. Bu yönüyle mesela harf-i cerler ile اِن ve benzerlerinin isimlerde amel edip kendilerinin ma'mul olmaması durumuna benzemektedirler. Aynı şekilde esmâu'l-esvât gibi bazı isimler, âmil olmadıkları gibi mamûl de olmazlar. Bu yönüyle ne âmil ne de mamul olan istifhâm ve tenbîh harflerine benzemektedirler. Harfle arasında var olan bu müşâbehet, bazı isimleri tıpkı harfler gibi mebnî kılmıştır.⁵⁷

3.1.4. İhtiyaç Yönüyle Benzeme (الشَّبه الافتقاري)

Mebnî isimlerin ihtiyaç yönüyle harflere benzemesi, bazı isimlerin bir anlam ifade etme hususunda bir cümleye ihtiyaç duyması bakımından harfe benzemesidir. Çünkü harfler de bir mana ifade etmek için başka kelime türlerine ihtiyaç duymaktadır. Örneğin اذ، الذي، التي gibi isimler tek başına kullandıklarında eksik kalırlar. Tam bir mana ifade etmek için başka bir cümleye ihtiyaç duyarlar. Bunlardan kimisi muzâfun ileyhe kimisi de sıla cümlesine ihtiyaç duymaktadır. İhtiyaç duyma hususunda harflere benzeyen bu vb. isimler onlar gibi mebnî olurlar.⁵⁸

3.1.5. Mühmellik Yönüyle Benzeme (الشَّبه الإهمالي)

İsim ile fiil arasındaki bu benzerlik türü âmillik ve ma'mûllük yönünden işlevi olmayıp bazı sesleri taklit etmek, hayvanları kovmak ve çağırmak için kullanılan esmâu'l-esvât ile Kur'an-ı Kerîm'in bazı sûrelerinin başında bulunan كهيعص، طسم، حم gibi ifadelerde meydana gelir. Bu isimler amel etme ve kendisinde amel edilme bakımından herhangi bir işlevi olmayan بل، لو، هل gibi harflere benzerler ve onlar gibi mebnî olurlar. Bu yolla meydana gelen benzerliğe *ihmâlî benzerlik* adı verilmiştir.⁵⁹

⁵⁶ Eşmûnî, *Menbecü's-sâlik*, 1:42.

⁵⁷ Süyûtî, *Hem'u'l-bevâmi*, 1:63; Süyûtî, Celaluddin abdurrahman b. Ebi Bekr, *el-Behcetü'l-mardîyye fî şerhi'l-Elîfîyye*, thk. Muhammed Sâlih el-Endîmeşki, (b.y.: Mektebetü'l-Müderriis, ts.), 1:69.

⁵⁸ Süyûtî, *Hem'u'l-bevâmi*; 1: 64.

⁵⁹ Süyûtî, *Hem'u'l-bevâmi*, 1:64; Süyûtî, *el-Behcetü'l-mardîyye*, 1:81.

Esmâu'l-esvât olarak bilinen isimlerin mebnîlik sebebi hususunda farklı görüşler de bulunmaktadır. İbn Mâlik, İbn Hişâm ve onlara tabi olanlara göre bu isimlerin mebnîlik sebebi بل، لو، هل، gibi harflere benzemesi sebebiyledir.⁶⁰ İbn Akîl'e (ö. 769/1367) göre ise bu isimlerin mebnîliği, isim-fiillere benzemeleri sebebiyledir.⁶¹ Bunun dışında mebnîliğin bu sebebi, daha önce bahsi geçen "kullanım yönüyle benzeme" sebebi içerisinde de değerlendirilebilir.

3.1.6. Lafız Yönüyle Benzeme (الشبه اللفظي)

Mebnîlik sebeplerinden kabul edilen lafız yönüyle harfe benzeme, bir ismin telaffuz yönünden amel eden ya da etmeyen bir harfe benzemesini ifade etmektedir. Örneğin isim olarak kullanılan حاشًا kelimesinin mebnî olma sebebi, aynı şekilde telaffuz edilen حاشًا harfine benzemesidir. Aynı şekilde فوق manasında isim olarak kullanılan عَلَى ile كَلَّا kelimelerinin mebnî olma sebebi, harf olan عَلَى ve كَلَّا kelimelerine benzemesidir.⁶²

3.2. Cümle Yerine Kullanılma (الكناية عن الجملة)

İsmin mebnîlik sebeplerinden biri de cümlenin yerine kullanılmasıdır. Daha önce ifade edildiği üzere cümlelerde aslanan mebnî olmaktır. Bu sebeple de cümleler aslî mebnîlerden sayılmıştır. Buna binâen Arap dilinde cümle yerine kullanılan bazı isimler de cümleler gibi mebnî olmuştur. Sürekli mebnî olan isimler başlığı altında geçen mürekkebe isimler bahsinde de ifade edildiği üzere كَيْتٌ ve دَيْتٌ kelimeleri ile cümle olan bir söz ya da fiil kinaye edilir. Örneğin yaşanmış bir olayı ya da yapılmış bir konuşmayı ifade eden cümleler yerine كَيْتٌ و كَيْتٌ veya ذَيْتٌ و ذَيْتٌ denir. Bu isimlerin bu şekilde cümle yerine kullanılması onları mebnî kılmıştır.⁶³

3.3. Mürekkebe Olma (التركيب)

İsmin mebnî olmasının sebeplerinden biri de mürekkebe olmasıdır. Yani iki kelimenin tek bir kelime haline gelmiş şekliyle ifade edilmesidir. İsmi mebnî kılan mürekkebler de iki kısımdır. Bunlardan birincisi, iki kelimedenden birinin diğerinde âmîl olmayıp her iki kelimenin tek isim kılındığı alem olan mürekkeblerdir. Bunların ikinci kelimesi ya نَفْطَوِيهِ ve سَبِيَّوِيهِ، خَالَوِيهِ

⁶⁰ İbn Mâlik, Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh, *Şerhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye*, thk. Abdulmunim Ahmed Herîdî, (Mekke: Câmîatu Ummi'l-Kurâ, 1982), 3:1384.

⁶¹ İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl alâ Eljîyyeti İbn Mâlik*, 3:307.

⁶² İbn Mâlik, Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh, *Şerhu't-Teshîl*, thk. Abdurrahman es-Seyyid-Muhammed Bedevî el-Mahtûn, (b.y.: Dâru Hecer, 1990), 2:309; Süyûtî, *Hem'u'l-bevâmi*, 1:65; Fâkihî, *Şerhu kitâbi'l-budûd*, 171.

⁶³ İbnü'n-Nahhâs, Bahâuddîn Muhammed b. İbrahim, *et-Ta'lîka ale'l-Mukarrib*, thk. Cemîl Abdullah Avîda, (Amman: Vizâratu's-Sekâfe, 2004), 536; Çârperdî, *el-Muğnâ*, 28; Ebû Hayyân, Esîruddîn Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-Arab*, thk. Receb Osman Muhammed, (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1998), 2:797; el-Berde'î, *Hadâiku'd-dekâik*, 222-223; Süyûtî, *Hem'u'l-bevâmi*, 1:65; Fâkihî, *Şerhu kitâbi'l-budûd*, 171; Adalî, *Netâicu'l-efkâr*, 269.

gibi ses bildiren bir kelime olur ya da مَعْدِيْكَرَب، بَعْلَبَكْ، حَضْرَمَوْتْ gibi ses bildirmeyen bir kelime olur. İkinci kelimelerin ses bildirdiği mürekkeblerin her iki cüzü de mebnî iken diğer mürekkebe türünde sadece birinci kelime mebnî olur.⁶⁴ Bu mürekkeblilik hali, bu tür isimleri mebnî kılmaktadır. İkinci mürekkebe kısım ise mürekkebe-i adedîdir. Bundan kasıt on birden on dokuza kadar olan (أحد عشر، اثنا عشر، ثلاثة عشر...، تسعة عشر) sayılardır. Bu sayılar arasında aslında tahfif sebebiyle hazfedilmiş olan bir atf harfi bulunmaktadır. Örneğin خمسة عشر terkîbinin aslı، خمسة وعشر şeklindedir. Aralarındaki atf harfi hazfedilince bu sayılar mürekkebe kılınmıştır. Bu sayılardan on iki sayısı hariç diğerlerinin her iki cüzü de mebnîdir. On iki sayısının ise daha önce de ifade edildiği üzere birinci cüzü mu'rab ikinci cüzü mebnîdir. Mürekkebe-i adedî olan sayıların birinci cüzünün mebnî olmasının sebebi şudur: Bu iki kelime bir araya gelip aradaki atf harfi hazfedilince tek bir kelime gibi olmuştur. Bu sebeple de birinci kelimenin sonu, terkipten sonra kelimenin ortasında bulunan harf gibi olmuştur. Kelimelerin ortasında bulunan harflerin mebnî olması gibi bu terkibi meydana getiren iki kelimedenden birincisinin sonu da mebnî olmuştur. İkinci cüzün mebnî olmasının sebebi ise atf harfini tazammun etmesi sebebiyledir. Buna göre ikinci cüz mebnî olan harfi tazammun etmesi sebebiyle harf gibi mebnî olmuştur.⁶⁵

Sonuç

Çok erken bir dönemde başlayan Arap dili çalışmaları, kısa zamanda ciddi mesafeler kat etmiş ve bu alanda büyük eserler ortaya konmuştur. Dil alanında yapılan bu çalışmalar, sadece yaşayan dil malzemesini bir araya getirmekle sınırlı kalmamış, aynı zamanda bu dili konuşan Arapların dil felsefesini de keşfetmeyi hedeflemiştir. Bu sebeple Arap dili gramer kurallarını ortaya koymanın yanında bu kuralların illetlerini belirlemek de dilcilerin üzerinde durduğu önemli bir konu olmuştur.

Arap dilinde kelimeler, birçok yönden ele alınıp değerlendirilmiştir. Bu hususta yapılan çalışmalardan biri de kelimelerin i'râbıyla ilgilidir. Buna göre kelimelerin i'râbta yerinin olup olmadığı, eğer i'râbta yeri varsa i'râb alametlerini kabul edip etmediği gibi yönlerden ele alınan kelime mu'rab ve mebnî şeklinde iki kısma ayrılmıştır. Mu'rab ve mebnî kelimeler de müstakil olarak ele alınıp her biri kendi içinde farklı taksimlere tabi tutulmuştur. Bu taksimlerin önemli faydalarından biri de kelime türleri ve bunların özellikleri hakkında yapılan talillerin efrâdını câmi, ağıyarını mani olup olmadığını doğrulayabilme imkânı sunmasıdır.

⁶⁴ Adalı, *Netâicu'l-efkâr*, 265.

⁶⁵ el-Berdaî, *Hadâiku'd-Dakâik*, 219-220; Çârperdi, *el-Muğni*, 28; Adalı, *Netâicu'l-efkâr*, 267.

Mebnî kelimelerin neler olduğu hususunda, emir fiilleri örneğinde de görüldüğü gibi bütün dilciler arasında tam bir ittifak sağlanamamış olsa da büyük çoğunluğu hakkında bir görüş birliğinin olduğu söylenebilir. Teorik olarak mebnîliğin illetlerini belirleme hususunda da dilciler arasında bir görüş ayrılığının olduğu göze çarpmaktadır. Kimi dilciler, harflere benzerliğin yanında başka sebeplerin de var olduğunu ileri sürerken bazı dilciler, harflere benzerliği esas kabul edip illetleri teke indirme ve ileri sürülen diğer illetleri harfe benzeme illetine ircâ etme yönünde bir meyil sergilemiştir. Aynı şekilde, birden fazla illetin varlığını savunan dilciler, kelimelerin müstakil olarak illetlerini açıklarken bazı kelimelerin hangi illetle mebnî olduğu hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bu hususlarda farklı görüşleri savunan dilcilerin açıklamaları incelendiğinde, حَاء vb. bazı kelimelerin mu'rab veya mebnî olarak kabul edilmesi örneğinde olduğu gibi, bazı ihtilafların *semâ* ve *kazyâs* gibi nahiv usûllerini uygulama farklılıklarından kaynaklandığı, bazı ihtilafların ise herhangi bir görüşün tercih edilmesini gerektirecek somut deliller içermediği görülmektedir.

Kaynakça

- Abbas Hasan. *en-Nabvu'l-vâfî*. b.y.: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Adalı, Mustafa b. Hamza b. İbrahim. *Netâicu'l-efkâr fî şerhi'l-izbâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2012.
- Afgânî, Said b. Muhammed. *el-Mûcezz fî kavâidi'l-lugati'l-Arabîyye*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 2003.
- Ahmed Muhtar Abdulhamid. *el-Babsu'l-lügavî inde'l-Arab*. b.y.: Alemu'l-Kütüb, 2003.
- Berde'î, Sa'dullah. *Hadâiku'd-dekâik alâ metni Enmûzec li'z-Zemahşerî*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi Yayınları, ts.
- Birgivi, Takıyyüddin Mehmed Efendî. *İzbâr*. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2010.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *Mu'cemu's-Sıbâb*. Beyrut: Daru'l-Marife, 2012.
- Çârperdi, Hasan b. Ahmed. *el-Muğnî*. İstanbul: el-Mektebetu'l-Hâşimiyye, 2017.
- Ebû Hayyân, Esîruddîn Muhammed b. Yûsuf el-Endelusî. *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-Arab*. thk. Receb Osman Muhammed. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1998.
- Erdebîlî, Cemâluddîn Muhammed b. Abdulganî. *Şerhu'l-Unmûzec*. thk. Hüsnî Abdulcelîl Yûsuf. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, ts.
- Esterâbâdî, Radiyyüddîn Muhammed b. Hasan. *Şerhu'l-Kâfiye*. thk. Yahya Beşir Mısırî. Riyad: Câmîatu'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslamiyye, 1996.
- Eşmûnî, Ali b. Muhammed. *Menbecü's-sâlik ilâ Elfiyyeti'bni Mâlik*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Eyyûbî, Ebu'l-Fidâ İmâduddin İsmail b. Alî. *el-Künnâş fî fenneyi'n-nabv ve's-sarf*. thk. Riyâd b. Hasan. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye li't-Tıbbâ'ati ve'n-Neşr, 2000.

- Fahrettin Kabâve. *İ'râbu'l-cümel ve esbâu'l-cümel*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014.
- Fâkihî, Abdullah b. Ahmed. *Şerbu kitâbi'l-budûd fi'n-nabvi*. thk. Ramazan Ahmed ed-Demîrî. Kahire: Mektebetu Vehbe, 1988.
- Galâyîni, Mustafa, *Câmiu'd-durûsi'l-arabiyye*. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1993.
- İbn Akîl, Bahâuddin Abdullah b. Abdurrahman. *Şerbu İbn Akîl alâ Elfıyyeti'bni Mâlik*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Kahire: Dâru't-Turâs, 1980.
- İbn Cinnî, Osman. *el-Hasâis*. b.y.: el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Amme li'l-Küttâb, ts.
- İbn Fâris, Ahmed. *Mekâyisu'l-luğa*. thk. Abdusselam Muhammed Harun. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Hişâm, Cemaluddin Abdullah b. Yusuf b. Ahmed el-Ensârî. *Şerbu Katrin-nedâ ve bellî's-sadâ*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2010.
- İbn Hişâm, Cemâluddîn Abdullah b. Yusuf b. Ahmed el-Ensârî. *Şerbu şuzûri'z-zehab*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2013.
- İbni Hişâm, Cemaluddin Abdullah b. Yusuf b. Ahmed el-Ensârî. *Muğnil-lebîb 'an kütübi'l-e'arîb*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1985.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed el-Ensârî. *Evdabu'l-mesâlik ilâ Elfıyyeti'bni Mâlik*. thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bikâî. b.y.: Dâru'l-Fikr li't-Tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', ts.
- İbnu'd-Demâmîni, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Ömer el-Mahzûmî el-İskenderî. *Şerbu'd-Demâmîni alâ Muğni'l-lebîb*. thk. Ahmed Azv İnâye. Beyrut: Müessesetu't-Târîhi'l-Arabî, 2007.
- İbnu'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *el-Kâfiye fî ilmi'n-nabv*. thk. Salîh Abdulazim eş-Şâir. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 2010.
- İBNU'L-VERRÂK, Muhammed b. Abdillâh. *İlelu'n-nabv*. thk. Mahmud Câsim Muhammed Dervîş. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1999.
- İbn Mâlik, Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh. *Şerbu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye*. thk. Abdulmunim Ahmed Herîdî. Mekke: Câmîatu Ummi'l-Kurâ, 1982.
- İbn Mâlik, Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh. *Şerbu't-Teshîl*. thk. Abdurrahman es-Seyyid-Muhammed Bedevî el-Mahtûn. b.y.: Dâru Hecer, 1990.
- İbnu'n-Nahhâs, Bahâuddin Muhammed b. İbrahim. *et-Ta'lîka ale'l-Mukarrib*. thk. Cemîl Abdullah Avîda. Amman: Vizâratu's-Sekâfe, 2004.
- İBN YA'ÎŞ, Muvaffakuddin Yaîş b. Alî b. Yaîş. *Şerbu'l-mufassal li'z-Zemahşerî*. thk. Emîl Bedî' Yakub. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbrahim Mustafa vd. *el-Mu'cemu'l-vasît*. b.y.: y.y., ts.
- Lübdi, Muhammed Semir Necîb. *Mu'cemu'l-mustalabâti'n-nabviyye ve's-sarfıyye*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1985.
- Mehmet Zihni Efendi. *el-Muktadab*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2008.
- Sâmerrâi, Fadıl Salih. *Me'âni'n-nabv*. Ürdün: Dâru'l-Fikr li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr, 2000.
- Süyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Hem'u'l-bevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Mısır: el-Mektebetu't-Tevfikıyye, ts.

Süyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-Behcetü'l-mardıyye fî şerhi'l-Elfiyye*. thk. Muhammed Sâlih el-Endîmeşkî. b.y.: Mektebetü'l-Müderris, ts.

Şerîf Cürcânî, Ali b. Muhammed. *Kitâbu't-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.

Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid. *Keşşâfu ıstılâhâtı'l-fünûn ve'l-ülûm*. thk. Ahmed Hasan Behic. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.

Ukberî, Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullah b. el-Hüseyn b. Abdullah. *el-Lübâb fî İleli'l-binâi ve'l-i'râb*. thk. Abdulilah Nebhân. Dimeşk: Dâru'l-Fıkr, 1995.

Zeccâcî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî. *el-İdâh fî İleli'n-naħv*. thk. Mâzin el-Mübarek. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1979.

Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Mufasssal fî san'ati'l-i'râb*. thk. Ali Bû Melhem. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993.